

مزایا و معایب قراردادهای سوآپ

مختار محمودی^۱

ابراهیم شعاریان^۲

یوسف مولایی^۳

تاریخ دریافت مقاله: 1400/05/27 تاریخ پذیرش نهایی: 1400/09/05

چکیده

استفاده از قراردادهای سوآپ به‌عنوان یکی از شیوه‌های نوین تجارت بین الملل می‌تواند در حل مشکلات اقتصادی و رشد و توسعه کشور تأثیر به‌سزایی داشته باشد. این قرارداد در قلمرو تجارت بین‌المللی رواج گسترده‌ای یافته است. اما پژوهشی در خصوص مزایا و معایب آن در ایران صورت نگرفته است. اهمیت و رواج روز افزون چنین قراردادی منتهی به طرح این سؤال می‌شود که مزایای قراردادهای سوآپ چیست؟ و چه تأثیری می‌تواند در توسعه اقتصادی کشور داشته باشد؟ مقاله حاضر با بررسی آن به تبیین موضوع می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که سوآپ می‌تواند مانع تأثیر منفی تغییر قیمت‌ها بر ارزش دارایی‌ها شود و ریسک ناشی از نوسانات نرخ کالا، نرخ ارز و نرخ بهره را پوشش دهد. سوآپ هزینه‌ها و زمان نقل و انتقال کالا و ارز را کاهش و حمل و نقل کشور را رونق می‌بخشد و موجب می‌شود ارز واسط حذف و ارز ملی مورد استفاده قرار گیرد و تحریم‌ها نیز بی‌اثر شود. بنابراین سوآپ می‌تواند آثار بسیار مثبتی در توسعه اقتصادی داشته باشد، هر چند انتقاداتی هم بر آن وارد است و آن اینکه این قرارداد خام‌فروشی را افزایش و موجب کاهش تولیدات داخلی و ارزش پول ملی می‌شود. اما مسئله مهم این است که سوآپ علاوه بر فواید اقتصادی، فواید مهمی در هم‌گرایی سیاسی دارد. ایجاد ارتباط از طریق سوآپ با کشورهای دنیا موجب تأمین منافع سیاسی و امنیتی می‌شود و دستیابی به بازار مصرف کشورها برای فروش کالاهای ایرانی را نیز فراهم می‌سازد که به تفصیل مورد بررسی قرار گرفت.

^۱ دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران. m.mahmoudy1397@gmail.com

^۲ استاد گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران و استاد گروه حقوق، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. eshoarian@yahoo.com

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول): Y.molaei@gmail.com

کلید واژه‌ها

تجارت بین‌الملل، توسعه اقتصادی، قرارداد سوآپ، مدیریت ریسک، مدیریت هزینه.
طبقه‌بندی: K19, O1, P33, G32, K12: JEL

مقدمه

یکی از موافقت‌نامه‌های رایج در حوزه تجارت بین‌الملل^۱، قراردادهای سوآپ است. این قرارداد در دهه‌های اخیر از سوی بسیاری از کشورهای صادرکننده و واردکننده کالا به خصوص نفت و گاز و منابع معدنی مورد استقبال قرار گرفته است، تاجایی که برخی ارزش این معاملات را تا 50 درصد کل تجارت جهانی می‌دانند (Alba, 1990: 5). سوآپ یک واژه انگلیسی است^۲ و در لغت به معنای معامله پایاپای، معاوضه و مترادف با واژه مبادله است. گاهی سوآپ، معاوضه محصولات، نرخ بهره، نرخ ارز و یا بدهی مالی معرفی شده است (Collins, 2006: 503). در اصطلاح «قراردادی است که به موجب آن کالایی با کالای دیگر و یا جریان‌های نقدی با نرخ ثابت با جریان‌های نقدی با نرخ شناور ناشی از بدهی یا دارایی در آینده برای مدت زمان معین، مبادله می‌شود». این قرارداد از لحاظ ساختار مربوطه، شیوه‌ای از جذب سرمایه‌گذاری خارجی است که به وسیله کشورهای صاحب منابع (از جمله نفت و گاز) در جهت تسهیل مسائل مالی منعقد و اجرا می‌شود (Baker, 1983: 375).

اولین قرارداد سوآپ در اوایل دهه 1980 میلادی در لندن طراحی شد (Hall, 2006: 708). استفاده از این قراردادها از سوی کشورهای در حال توسعه در جهت تسهیل صادرات و واردات و رفع کمبود ارز و مدیریت نوسانات ناشی از نرخ ارز، نرخ بهره، نرخ کالا، کاهش هزینه‌ها و جلب سرمایه‌گذاری خارجی و در جهت رشد و توسعه اقتصادی رواج گسترده‌ای یافته است. سوآپ در ایران از دهه 1990، پس از فروپاشی شوروی سابق و استقلال کشورهای آسیای مرکزی و مبادله نفت با ایران اهمیت پیدا می‌کند (اصغرزاده، 1374: 33). هر چند سوآپ در رشد و توسعه اقتصادی کشور اهمیت بسزایی دارد، ولی در ایران پژوهشی در خصوص مزایا و معایب سوآپ صورت نگرفته است، لذا در این تحقیق تلاش شده به مزایا و معایب این قرارداد پرداخته شود تا مشخص شود سوآپ چه مزایایی دارد و چه تأثیری می‌تواند در رشد و توسعه اقتصاد کشور داشته باشد تا با توجه به موقعیت جغرافیای ایران در منطقه، با انعقاد قرارداد سوآپ با

¹ International trade

² Swap

کشورهای دنیا به خصوص با کشورهای همسایه، زمینه برای رشد و توسعه اقتصادی، سیاسی و امنیتی کشور فراهم گردد. در تجارت بین‌المللی، مکانیزم‌ها و سازوکارهای متنوعی برای معاملات سوآپ وجود دارد، لیکن روش‌های متداول و عمده آن، شامل سوآپ نرخ بهره، سوآپ نرخ ارز و سوآپ کالا است. گرچه محور بحث در این تحقیق، مزایا و معایب سوآپ است، ولی شناخت اجمالی هریک از این سازوکارها ما را به تبیین بهتر موضوع رهنمون خواهد کرد که در ادامه مختصراً به آنها اشاره و سپس مزایای سوآپ را در بخش اول و معایب آن را در بخش دوم مورد بحث و بررسی قرار دادیم.

متداول‌ترین نوع سوآپ، سوآپ نرخ بهره^۱ است، و اساساً قراردادی است که طی آن جریان‌های نقدی ثابت با جریان‌های نقدی شناور ناشی از یک دارایی پایه معاوضه می‌شوند. در سوآپ نرخ بهره، یک شرکت توافق می‌کند جریان‌های نقدی با بهره ثابت از پیش تعیین شده (اصل وام فرضی)^۲ را چند بار در سال پرداخت کند و در مقابل بهره‌هایی با نرخ شناور (متغیر) بر روی همان مبلغ (اصل وام فرضی) در مدت زمان یکسان دریافت کند؛ در واقع، سوآپ نرخ بهره تعویض دو جریان پرداختی بهره در قالب یک ارز است (Cooper, 1991: 597-620).

اما سوآپ ارزی^۳ شامل معاوضه جریان پرداختی در یک ارز خاص با جریان پرداختی در ارز دیگر است (Mishkin & Eakins, 2015: 612)؛ برای مثال، شرکت «الف» 9/8 میلیون دلار و شرکت «ب» 10 میلیون یورو سرمایه دارد. شرکت «الف» به مدت یک سال به یورو نیازمند است و شرکت «ب» نیز نیاز به دلار دارد، به همین دلیل این دو شرکت تصمیم به انعقاد قرارداد سوآپ ارزی می‌گیرند. هدف این دو شرکت از ورود به این معامله این است که اولاً- به مدت یک سال ارز در دسترس خود (دلار یا یورو) را به ارز موردنیاز تبدیل و خودشان را در مقابل ریسک تغییرات نرخ ارز پوشش دهند. ثانیاً- با استفاده از سوآپ ارزی، تأمین مالی در کشور دیگر و به ارز دیگر (مثل یورو یا دلار) برای آنان آسان‌تر و ارزان‌تر شود.

نوع دیگری از سوآپ، سوآپ کالا^۴ است که این قرارداد برای مبادله و تعویض آن دسته از کالاهایی استفاده می‌شود که بدون توجه به منبع یا محل تولید آنها مشخصه‌های استاندارد دارند، بطوری که تفاوت عمده‌ای بین گونه‌های آن وجود ندارد، مانند نفت، گاز، محصولات شیمیایی و مواد اولیه دیگر. اگرچه معاملات سوآپ عمدتاً در مبادله کالای همسان استفاده

¹ Interest rate swap

² Notional Principal

³ Currency swap

⁴ Commodity Swaps

می‌شود، ولی در شرایط خاص از جمله در زمان تحریم، مواد و کالاهای ناهمسان نیز بر طبق معاملات سوآپ مبادله می‌شوند. برای مثال، یک شرکت تولیدکننده فولاد در کره جنوبی مقدار مشخصی اوره از یک شرکت امریکایی خریداری کرد. در همان موقع یک شرکت استرالیایی همان نوع اوره را به یک شرکت مکزیکی فروخت. این چهار طرف، یک قرارداد سوآپ امضا کردند که بر اساس آن اوره از استرالیا به کره جنوبی حمل شود و در مقابل شرکت امریکایی اوره خود را از استرالیا به مکزیک حمل نماید (Mcvey, 1980: 203). بنابراین، سوآپ کالا در جهت اجتناب از هزینه‌های گزاف و ریسک‌های ناشی از آن، به خصوص سوآپ کالاهای ناهمسان برای مقابله با تحریم‌ها و رفع مشکلات ارزی، منعقد و اجرا می‌شود (محمودی و همکاران، 1399: 80). حال که نسبت به انواع سوآپ، شناخت اجمالی پیدا کردیم، در ادامه مزایا و معایب سوآپ را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

1. مزایای قراردادهای سوآپ¹

قرارداد سوآپ یکی از مهم‌ترین قراردادهای تجاری است. این قرارداد اهمیت اقتصادی و مالی بسیار زیادی در مبادلات بین‌المللی دارد و گسترش سریع آن در بازارهای مالی و تجارت جهانی به دلیل مزایای بسیار زیاد آن در پوشش ریسک نوسانات نرخ ارز، نرخ بهره، نرخ کالا، کاهش هزینه و کاهش زمان نقل و انتقال کالا و ارز، گریز از محدودیت‌های تحریمی و ... است که در اینجا با لحاظ اهداف تحقیق موارد را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

1-1. مدیریت ریسک²

فعالان اقتصادی بین‌المللی همیشه با ریسک‌هایی چون تغییرات نرخ ارز³، نرخ بهره⁴ و نرخ کالا⁵ مواجه بوده‌اند که وجود این ریسک‌ها همواره باعث ایجاد مشکلاتی در عرصه تجارت شده است. ریسک را در معرض خطر قرار گرفتن و هرگونه نوسانات در هر نوع عایدی معنی کرده‌اند و یا هر پدیده‌ای که بتواند نتیجه حاصل از آنچه را که سرمایه‌گذار انتظار دارد، منحرف سازد (Galitz, 1996: 5). اما مدیریت ریسک به فرایند شناسایی، تحلیل و پاسخ به عوامل خطر ساز

¹ Advantages of swap contracts

² Risk Management

³ Currencu rate

⁴ interest rate

⁵ Commodity rates

گفته می‌شود که در تجارت و یا در عمر یک پروژه ممکن است رخ دهد و اگر مدیریت ریسک به‌درستی انجام شود می‌تواند با کنترل وقایع آینده از خطرهای احتمالی پیش‌گیری کند. یکی از مهم‌ترین موانع و تأثیرات منفی بر فعالیت‌های تولید، تجارت و به‌طور خاص بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی، نوسانات ناگهانی و ریسک ناشی از تغییرات نرخ ارز، نرخ بهره و نرخ کالا است (Simpson, 2014: 43) که این تغییرات ناگهانی می‌تواند تصمیمات سرمایه‌گذاری و تولیدات را به میزان قابل‌توجهی تحت تأثیر قرار دهد و تأثیر منفی ترازنامه‌ای بر بنگاه‌های اقتصادی و فعالیت‌های آن‌ها به‌همراه داشته باشد (Chapelle, 2019: 154). قرارداد سوآپ در پوشش ریسک ناشی از نوسانات و تغییرات مورد اشاره بسیار مؤثر است. هدف اساسی شرکت‌های تجاری و فعالان اقتصادی در انعقاد قرارداد سوآپ معمولاً مدیریت ریسک‌های مالی بلندمدت و مداوم است؛ چراکه سوآپ طرفین قرارداد را قادر می‌سازد تا ریسک‌ها و خطرهای بازار خود را از نرخ شناور^۱ به نرخ ثابت^۲ و یا از نرخ ثابت به نرخ شناور تغییر دهند و خود را در برابر ضرر و زیان ناشی از تغییرات غیرمنتظره محافظت کنند.^۳ سوآپ نوسانات نرخ ارز، نرخ کالا را کاهش داده، سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی را در مقابل آن‌ها به نحوی بیمه می‌کند و به صورت غیرمستقیم به ایجاد ثبات اقتصادی در سطح کلان نیز یاری می‌رساند (Meissner, 2005: 45).

به‌منظور تبیین موضوع، برای مثال می‌توان بیان داشت که شرکت «الف» به‌عنوان فروشنده تلاش دارد قیمت فروش نفت خام خود را برای مدت 5 سال تثبیت کند. شرکت «ب» نیز مایل است قیمت اولیه خرید خود را برای مدت 5 سال تثبیت نماید، لذا این دو شرکت با هدف یادشده با یکدیگر وارد قرارداد سوآپ می‌شوند. شایان ذکر است که قیمت هر بشکه نفت در بازارهای جهانی در آن زمان معادل 15/25 دلار برآورد شده است. شرکت «ب» توافق می‌کند برای هر بشکه معادل 15/3 دلار در ماه پرداخت نماید و معامله‌گر سوآپ نیز توافق می‌کند معادل قیمت روز هر بشکه نفت را به شرکت «ب» بپردازد. شرکت «الف» هم موافقت می‌کند هر بشکه نفت خام را به قیمت 15/2 دلار به معامله‌گر بفروشد. در این قرارداد، سوآپ کالا انجام نمی‌گیرد و تنها تفاوت قیمت‌های ثابت و شناور در تاریخ تسویه مبادله می‌گردد. در قرارداد یادشده سود ناشی از معامله هر بشکه نفت برای معامله‌گر سوآپ معادل 1 دلار است.

¹ Floating rate

² constant rate

³ Central bank of nigeria research department, swap transactions, education in economics series, NO. 7, 2016, p. 7.

بنابراین همان‌طور که ملاحظه می‌شود شرکت‌های نامبرده با انعقاد و اجرای قرارداد سوآپ، نفت خام را به قیمت ثابت معامله کرده، از این طریق ریسک مربوط به تغییرات قیمت را عملاً از بین می‌برند (3: 2019, Shobit). بنابراین در تجارت بایستی عوامل خطرساز شناسایی و به‌درستی مدیریت شوند، وگرنه تغییرات ناگهانی در نرخ کالا و ارز می‌تواند فعالیت تجاری را تحت تأثیر قرار دهد؛ لذا فعالان اقتصادی با انعقاد و اجرای قرارداد سوآپ می‌توانند خود را از ضرر و زیان ناشی از تغییرات غیرمنتظره محافظت کنند که این امر آثار مثبتی در توسعه اقتصادی کشور خواهد داشت.

1-2. کاهش هزینه انتقال کالا و ارز

نقل و انتقال کمتر کالا و صرفه‌جویی بیشتر در هزینه‌های آن، یکی از مهم‌ترین مزایای سوآپ معرفی شده است. ویژگی‌ها و مزیت‌های جغرافیایی ایران، این امکان را مهیا می‌سازد تا با اجرای سوآپ، زمینه رشد و توسعه اقتصادی کشور فراهم و نیازهای کشور تأمین گردد و در عین حال، مبادلات تجاری با کشورهای دنیا گسترش یابد. سوآپ علاوه از ایجاد درآمد برای کشور، هزینه نقل و انتقال کالا را به‌طور چشم‌گیری کاهش می‌دهد و با اجرای سوآپ دیگر نیازی به نقل و انتقال کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر کشور آن‌هم با مسافت چندین هزار کیلومتری نیست (رحیمی و رسکتی، 1396: 295)؛ چراکه کالاهای مورد سوآپ به‌خصوص نفت و گاز و محصولات پتروشیمی در مناطق خاص و محدودی از جهان تولید و عرضه می‌شود و فاصله زیادی بین عرضه‌کنندگان و مصرف‌کنندگان وجود دارد. برای حمل و نقل این قبیل کالاها از محل تولید به محل مصرف و تحویل آن به‌دست مشتریان، باید از روش‌های مختلفی چون ایجاد خط لوله، تانکر، خطوط راه‌آهن و کشتی استفاده کرد. ولی ایجاد روش‌های یادشده مستلزم صرف هزینه‌های بالا و کلانی است که با استفاده از قرارداد سوآپ می‌توان این قبیل هزینه‌ها را کاهش داد (51: 2006, Firecon). برای مثال، مکانیزم قراردادهای سوآپ نفتی در ایران به این صورت است که شرکت ملی نفت، نفت و گاز را در مرز یکی از کشورهای همسایه خریداری می‌کند و در مرز دیگر همان مقدار نفت و گاز را به افراد موردنظر طرف مقابل تحویل می‌دهد. آنچه در این قرارداد انجام می‌شود و منافی است که برای کشور دارد این است که نفت و گاز خریداری‌شده در منطقه مرزی کشور و در مناطق نزدیک مرز مصرف می‌شود و به‌جای آن از تولید داخل در مرز دیگر تحویل مشتریان طرف قرارداد می‌گردد. با این کار، هزینه حمل و نقل حامل‌های انرژی در داخل کشور به مقدار قابل‌توجهی کاهش پیدا می‌کند (حبیب‌زاده

قره‌تپه، 1394: 163). همچنین بسیاری از کشورها و اقتصادهای مطرح دنیا برای رهایی از سلطه دلار و کاهش هزینه انتقال و نوسانات نرخ ارز و مشکلات تحریم بانکی به قراردادهای سوآپ ارزی تمایل پیدا کرده‌اند. سوآپ ارزی عبارت است از: استفاده هم‌زمان از پول‌های ملی کشورهای مبدأ و مقصد در تجارت، سرمایه‌گذاری و تأمین مالی دوجانبه یا چندجانبه به‌گونه‌ای که دیگر نیازی به ارزهای واسط نباشد.

با انعقاد قرارداد سوآپ ارزی^۱، تجارت بین کشورها با پول محلی انجام می‌شود و از پول واسط مانند دلار و یورو استفاده نمی‌شود. طرفین قرارداد در جهت تسهیل تجارت، ارز واسط را حذف و ارز محلی را مورد استفاده قرار می‌دهند (قوامی، 1395: 146). برای مثال، با انعقاد قرارداد سوآپ ارزی از سوی دو کشور ایران و ترکیه، در جهت استفاده از ارز محلی (ریال و لیر) و برای تأمین مالی تجارت، نخستین اعتبار اسنادی^۲ در تاریخ 27 فروردین 1397 به‌وسیله بانک‌های مرکزی دو کشور با هدف تسهیل مبادلات بازرگانی با یکدیگر و کشورهای همسایه و هدایت عملیات ارزی اشخاص حقیقی و حقوقی به نظام بانکی و به‌کارگیری ابزارهای پرداخت بین‌المللی گشایش یافت که به‌موجب این پیمان پولی، دیگر نیازی به ارز ثالث، مانند دلار و یورو برای تسویه مبادلات ارزی وجود نخواهد داشت. با به‌کارگیری این روش، خرید، نقل و انتقالات و تبادل ارزی، با هدایت عملیات ارزی به نظام بانکی، عملیات بانکی بازرگانان دو کشور به‌آسانی صورت می‌گیرد. همچنین با اجرای سوآپ ارزی، اعتبارات برای تجار ایران و ترکیه، ریال و لیر بوده که از منابع ناشی از قرارداد سوآپ ارزی تأمین و به تسهیل امور بانکی و تجاری بین دو کشور کمک قابل‌توجهی می‌شود. با استفاده از این روش، ضمن اینکه اقتصاد کشورها در برابر نوسانات ارز واسط، مثل دلار و یورو، مصون می‌ماند، بلکه تجارت و مبادلات کالا بین کشورهای طرفین قرارداد به‌آسانی و بدون استفاده از ارز واسط انجام می‌گیرد که در کاهش هزینه انتقال ارزی نیز بسیار مؤثر است. در هر حال، امروزه یکی از مسائل مهم در تجارت جهانی کاهش هزینه‌های انتقال کالا و ارز است تا اینکه محصولات با قیمت مناسب به‌دست مشتریان برسد و راهکار مناسب در این امر اجرای سوآپ است؛ چراکه سوآپ موجب صرفه‌جویی در هزینه انتقال و کاهش هزینه‌های حمل و نقل و رفت و آمد جاده‌ای و ریلی می‌شود که بایستی مورد توجه قرار گیرد.

¹ Currency swap contract

² Documentary Credit

1-3. کاهش زمان نقل و انتقال کالا و اتلاف آن

سوآپ علاوه بر اینکه هزینه حمل و نقل کالا را کاهش می‌دهد، زمان نقل و انتقال کالای مورد سوآپ و تحویل آن به مشتری را نیز کاهش داده و خدمت‌رسانی به مشتری را بهبود می‌بخشد (Bidyart & Deshmukh, 2013: 703-715). برای نمونه، به جای آنکه نفت و گاز از مناطق نفت‌خیز کشور بر مناطق مورد نیاز، آن هم با صرف هزینه گزاف و از مسیر بسیار طولانی حمل شود، نفت و یا به عبارتی هر نوع کالای مبادله شده، در محل دریافت به مصارف داخلی می‌رسد و در نقطه دیگری تولیدات داخلی کشور به مشتریان طرف مقابل تحویل و صادرات فرآورده‌های نفتی و یا هر نوع کالای مازاد بر نیاز داخل به‌عنوان معوض فراهم و انباشته شدن آن‌ها در انبارها و یا مخازن نیز جلوگیری می‌گردد. در نتیجه، هزینه، زمان و مسافت کمتری برای تأمین کالاهای مورد نیاز کشور صرف می‌شود (خیاط سرکار، 1392: 25). همان‌طور که اشاره شد، کالاهای مورد سوآپ، بیشتر نفت و گاز است که در مناطق خاصی از جهان تولید می‌شود و فاصله زیادی بین عرضه‌کنندگان و مصرف‌کنندگان وجود دارد و برای حمل آنها از محل تولید به محل مصرف و تحویل آن به‌دست مصرف‌کنندگان باید از روش‌های چون خط آهن، تانکر و کشتی استفاده کرد که این امر سبب می‌شود در نقل و انتقال این قبیل کالاها زمان طولانی‌تری سپری شود که با استفاده از قراردادهای سوآپ می‌توان زمان نقل و انتقال کالا را به‌طور چشمگیری کاهش داد (Firecon, 2006: 51).

بنابراین، با اجرای قرارداد سوآپ، از نقل و انتقال کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر کشور جلوگیری شده و ریسک اتلاف کالا در جریان حمل نیز کاهش می‌یابد و از ایجاد خطوط لوله که با مشکلات بزرگی همراه است جلوگیری می‌شود (صدقی، 384: 7). با این توضیح که کالای موردنیاز در نقطه‌ای از جغرافیای کشور از طرف مقابل دریافت و در همان محل به مصارف داخلی می‌رسد که نتیجه آن کاهش زمان نقل و انتقال کالا و ریسک اتلاف آن در جریان حمل است که این امر تأثیر بسیار مهمی در رشد و توسعه اقتصاد کشور خواهد داشت. علاوه بر موارد یادشده، سوآپ در کاهش آلودگی هوا، ترافیک و خطر جاده‌ای نیز بسیار مؤثر و مفید است.

1-4. گریز از محدودیت‌های تحریمی¹

قراردادهای سوآپ، به‌خصوص سوآپ کالا و ارز، در صنایع و حامل‌های انرژی از اهمیت بسزایی برخوردار است. بیشترین حجم استفاده از این قراردادها مربوط به شرکت‌های نفت و

¹ Sanction Restrictions

گاز و محصولات پتروشیمی است. افزایش مداوم تقاضای جهانی برای نفت و گاز و محصولات پتروشیمی و رساندن آن به دست مشتریان، با سهولت در تجارت بین‌الملل و انعطاف‌پذیری آن گره خورده است (Jayakuma & Valar mathi, 2012). اما با آغاز تحریم‌های غرب علیه ایران در بازه زمانی 1375 تا به امروز (1400)، محدودیت‌های مالی، مسافرتی، سرمایه‌گذاری و هرگونه همکاری در حوزه انرژی و بانکی کشور (اعم از بانک‌های دولتی و خصوصی) و تعاملات مالی از جمله گشایش اعتبار اسنادی¹، سقف تراکنش نقدی²، تحریم دسترسی به شبکه سوئیفت³ روزبه‌روز افزایش یافته است (روحانی و نمازی، 1396: 92)، و شدیدترین تحریم، تحریم‌های مالی از جمله انسداد و مصادره دارایی‌های کشور است. با بلوکه شدن دارایی‌ها و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری در شرکت‌های بزرگ کشور در حوزه انرژی، ایجاد محدودیت برای ورود سرمایه به بانک‌های کشور منجر به افزایش ریسک بحران نقدینگی در کشور شده و عدم دسترسی ایران به بازارهای مالی بین‌المللی و در کنار آن افت فروش نفت و سایر کالاهای صادراتی موجب ناپایدار شدن بازار ارز ایران و کاهش شدید ارزش ریال در دهه‌های اخیر گردیده است. لذا در شرایط یادشده و گریز از محدودیت‌های پیش‌گفته و به‌جای معاملات نقدی و پرداخت‌های پولی، استفاده از انواع معاملات متقابل از جمله معاملات سوآپ کالا و ارز و توسعه این قراردادها و تقویت کانال‌های امن بانکی همواره برای رفع مشکلات فوری بحران‌های ذخایر ارزی، کاهش شدید در فروش محصولات صادراتی، موازنه تجاری و محدودیت‌های اعمال‌شده بسیار کارگشا و مفید خواهد بود. برای مثال، کشور روسیه با توسعه پیمان‌های پولی و تقویت کانال‌های امن بانکی دوجانبه در زمان تحریم غرب علیه روسیه در تاریخ 23 ژوئن 2011 با چین پیمان پولی امضا کرد که به‌موجب این پیمان، بازرگانان قادر بودند پرداخت‌ها و تسویه تجاری را با استفاده از واحد پولی ملی و بدون استفاده از ارزهای واسط، نظیر دلار و یورو، انجام دهند و این اقدام، گام مهمی در کاهش تکیه بر دلار در تجارت دوجانبه است که ریسک‌های نوسانات نرخ ارز را کاهش داده و به جهانی شدن ارزهای محلی نیز کمک قابل توجهی کرده است (Lina, 2011).

¹ Opening a documentary credit

² Cash trenches: به عمل اجرای دستورات در سیستم مدیریت بانک اطلاعاتی، تراکنش می‌گویند.

³ SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)

سوئیفت همان جامعه جهانی ارتباطات مالی بین بانکی است که این سیستم پس از جنگ جهانی دوم به‌سرعت در دنیا رشد و توسعه یافت.

بنابراین سوآپ یکی از مهم‌ترین راه‌های برون‌رفت از مشکلات یادشده است که با اجرای آن تمام فعالیت‌های اقتصادی کشور و معاملات بین‌المللی از طریق گردش اعتبار^۱ بین طرفین قرارداد انجام می‌شود و دیگر نیازی به عبور از تنگناهای محدود نقدینگی و مشکلات ناشی از آن نیست. با توسعه این روش تجارت در سطح بین‌المللی، تحریم‌ها بی‌اثر و روابط اقتصادی با کشورها نیز حفظ می‌شود.

1-5. افزایش بهره‌وری ناوگان حمل و نقل کشور

سوآپ موجب افزایش بهره‌وری در ناوگان حمل و نقل کشور می‌شود. امروزه یکی از مسائل مهم رقابت در تجارت جهانی قیمت تمام‌شده کالا است که تولیدکنندگان در عرصه رقابت جهانی به‌طور مداوم سعی در کاهش این هزینه دارند. در این میان، یکی از شاخص‌های مؤثر در قیمت تمام‌شده، توزیع و یا به‌عبارتی حمل و نقل کالا است.

لجستیک^۲ به‌عنوان یکی از ارکان مهم تولید و تجارت به‌شمار می‌رود و به‌نوعی اقلیم تاریک اقتصادی و پنهان‌مانده‌ترین و در عین حال، امیدوارکننده‌ترین بخش کسب و کار است (Peter, 14: 1962). ناوگان حمل و نقل هر کشوری اعم از زمینی، هوایی، ریلی و تجهیزات وابسته به آن، نیاز به زیرساخت‌هایی با سرمایه‌گذاری و هزینه نگهداری زیادی دارد. لذا در چنین سیستمی با هزینه‌های سنگین، بهره‌وری از اهمیت زیادی برخوردار است و در معاملاتی که بیشتر بر روی کالاهای با حجم بالا و دارای ماهیت استراتژیک انجام می‌شود، با استفاده از قراردادهای سوآپ می‌توان هزینه‌ها را کاهش و ناوگان حمل و نقل کشور را رونق بخشید.

یکی از شاخص‌های مهم در تولید، توانایی لجستیکی و برقراری یک زنجیره تأمین کالا است. این امر می‌تواند در تولید ناخالص یک کشور و توانایی آن در برقراری یک سیستم زنجیره تأمین کالا اهمیت خود را نشان دهد. از این رو، هرچه هزینه حمل و نقل در کل سیستم کاهش یابد، به تناسب آن، هزینه تولید در سیستم کاهش یافته و موجب ارتقای بهره‌وری برای سرمایه‌گذاری در بخش حمل و نقل سیستم خواهد بود. بنابراین، با اجرای سوآپ می‌توان تردهای مجدد و مضاعف را حذف و هزینه‌های لجستیکی سیستم را کاهش داد و از ناوگان

¹ Credit turnover

² Logistics

واژه لجستیک ریشه یونانی دارد و در موارد نظامی برای جابه‌جایی جنگ‌افزار، مهمات و جیره غذایی استفاده می‌شود و در لغت، برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر خدمات و اطلاعات مرتبط با حمل و نگهداری کالا از مبدأ تا محل مصرف با هدف تأمین نیاز مشتری به‌کار رفته است.

حمل و نقل سیستم برای نیازهای دیگر بهره برد؛ این امر باعث افزایش بهره‌وری تولید در کل سیستم خواهد شد؛ چراکه مهم‌ترین عوارض نامطلوب حمل‌ونقل، حمل و نقل مجدد است، به این مفهوم که در یک سیستم زنجیره تأمین کالا به جای اینکه مستقیماً از مراکز عرضه به مراکز مصرف حمل شود، به نقطه‌ای دیگر حمل شده، آنگاه مجدداً به مقصد واقعی حمل می‌شود که در این شرایط، دست‌کم باعث به‌وجود آمدن هزینه‌های غیرضروری تخلیه و بارگیری دوباره می‌شود. لذا با اجرای سوآپ، حمل و نقل بهینه‌سازی می‌شود و حداقل هزینه را برای سیستم به‌همراه خواهد داشت.

ایران کشوری است که با توجه به موقعیت خود، قابلیت معاملات سوآپ، به‌خصوص سوآپ نفت، محصولات پتروشیمی و حامل‌های انرژی به کشورهای آسیای مرکزی و حوزه خزر به دلیل عدم دسترسی این کشورها به راه مناسب جهت رساندن این ذخایر به بازار مصرف و امکان دسترسی این کشورها به آب‌های خلیج فارس و بازارهای آسیایی و بین‌المللی را فراهم می‌آورد (فرزانگان، 1383: 20-3). از طرفی، بخش عمده تقاضای انرژی ایران در مناطق شمالی قرار دارد و پالایشگاه‌های شمال و غرب کشور نیز ظرفیت جذب نفت خام موردنیاز را ندارند. لذا در مقایسه با هزینه انتقال نفت از مسیر خط لوله‌های موجود در منطقه و برخی خرابی‌های صورت‌گرفته، به‌خوبی می‌توان اثبات کرد که معاملات سوآپ از توجیه اقتصادی و امنیتی مناسبی برخوردار است. بنابراین سوآپ فراورده‌های نفتی با کشورهای مجاور، نیاز کشور را تأمین و از حمل و نقل مضاعف جلوگیری می‌کند که آثار آن کاهش حمل و نقل و آزاد شدن بخش بزرگی از ناوگان حمل و نقل کشور خواهد بود که موجب می‌شود این ناوگان در بخش دیگری از حمل و نقل کشور به خدمت گرفته شود (ودودی و همکاران، 1388: 5).

1-6. مانع تأثیر منفی تغییر قیمت‌ها بر ارزش دارایی‌های طرفین قرارداد

با توجه به رشد و توسعه روش‌های تجارت بین‌الملل و ضرورت حفظ و صیانت از دارایی‌ها در برابر نوسانات قیمت‌ها و جلوگیری از تأثیرات منفی آن بر ارزش دارایی‌ها، روش‌های جدیدی در روابط تجاری بین‌المللی وجود دارد که با استفاده از آنها می‌توان ریسک ناشی از کاهش ارزش دارایی‌ها را در درازمدت پوشش داد. قراردادهای سوآپ از جمله روش‌هایی است که در این رهگذر می‌تواند به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم در جهت حفظ و صیانت از دارایی‌ها از خطرهای ناشی از نوسانات قیمت‌ها، به‌خصوص ریسک ناشی از تغییرات نرخ ارز در شرایط تحریم مورد استفاده قرار گیرد و با مبادله دو کالا و یا دو ارز متفاوت با نرخ برابر و یکسان

می‌تواند در درازمدت مانع تأثیر منفی تغییر قیمت‌ها بر ارزش دارایی‌های طرفین قرارداد شده و ریسک ناشی از نوسانات را پوشش دهد (رحیمی و رسکتی، همان). محور اساسی معاملات سوآپ و مزایای مهم آن، مبادله کالا و دو جریان پولی و ارزی در دو مقطع زمانی متفاوت برای محافظت از دارایی‌ها در مقابل نوسانات قیمت‌ها و ارز است (رضایی و اکبری، 1394: 8). بنابراین سوآپ به‌عنوان یکی از راهکارهای مهم در تجارت بین‌الملل می‌تواند در جهت کاهش ارزش دارایی‌ها و صیانت از آن در زمان مواجهه با نوسانات نرخ کالا و ارز مورد استفاده قرار گیرد.

1-7. تأمین منافع اقتصادی، سیاسی و امنیتی

سوآپ کالا و حامل‌های انرژی از مسیر ایران از نظر سیاسی و اقتصادی بسیار حائز اهمیت بوده و می‌تواند تأثیر مثبتی بر اقتصاد کشور داشته باشد. سوآپ علاوه بر اینکه باعث شکوفایی اقتصاد مناطق محل ترانزیت کالا می‌شود، بلکه موجب گسترش روابط اقتصادی با کشورهای طرف قرارداد می‌شود و از این طریق دستیابی به بازار مصرف آن کشورها را نیز برای فروش محصولات داخلی فراهم می‌سازد (نوبخت، 1387: 165-152). سوآپ موجب می‌شود کالاهای ایرانی در بازارهای بین‌المللی شناخته شوند و از طرف دیگر کالای مرغوب نیز وارد کشور گردد. برای مثال، در سوآپ گندم، گندم مرغوب وارد شده از قزاقستان در داخل کشور مصرف می‌شود و به جای آن گندم ایران به مشتریان طرف قرارداد تحویل داده می‌شود. سوآپ باعث می‌شود ایران به بازارهای جهانی ورود پیدا کند و در حوزه سیاسی-امنیتی نیز مزایای زیادی دارد و آن اینکه سبب تحکیم و تقویت روابط و ثبات سیاسی در منطقه می‌گردد. اجرای سوآپ و ایجاد ارتباط با کشورهای دنیا موجب تأمین منافع سیاسی-امنیتی از طریق توسعه نفوذ در کشورهای صادرکننده کالا از مسیر ایران و تبدیل روابط خصمانه آنها به روابط دوستانه می‌شود که پیامد آن هم‌گرایی و همکاری منطقه‌ای مناسب‌تر است.

2. معایب قراردادهای سوآپ

قراردادهای سوآپ با اینکه در اقتصاد ایران دارای آثار بسیار مثبتی است، ولی منتقدانی نیز دارد که با بیان ایراداتی با گذشت بیش از دو دهه از به‌کارگیری این نهاد حقوقی در ایران، آن را در رفع نیازهای کشور در زمینه‌هایی چون پیمان پولی و ارزی و صادرات و واردات کالا، به‌خصوص حامل‌های انرژی، برای تأمین منافع کشور مؤثر و مفید نمی‌دانند که در اینجا به برخی از ایرادها و معایب اشاره می‌شود.

2-1. کاهش تولیدات داخلی

ایران دارای منابع عظیم خدادادی است که با فرآوری این منابع و صادرات آن در سطح بین‌المللی قطعاً اقتصاد کشور را رونق می‌بخشد. اما شوک ناشی از تحریم و تشدید آن در سال‌های اخیر و کاهش شدید صادرات نفت، محدودیت‌های ناظر بر عملیات بانکی و مسدود ماندن دارایی‌های نفتی، موجب کاهش قابل توجه نرخ رشد اقتصادی شده است. همان‌طور که گفته شد، قراردادهای سوآپ یکی از راههای برون رفت از این مشکلات است. اما مخالفان قراردادهای سوآپ بر این عقیده‌اند هرچند سوآپ کالا در جهت رفع برخی مشکلات اقتصادی ممکن است مفید به نظر برسد، ولی با عنایت به اینکه مواد معدنی موجود در کشور، به خصوص نفت، مس، سنگ و سنگ آهن در جهت برون رفت از مشکلات اقتصادی در کشور و رفع کمبودهای داخلی معمولاً با کالاهای ناهمسان مبادله می‌شوند، لذا این امر مانع فرآوری مواد معدنی و در نتیجه، باعث کاهش تولیدات و رشد صنایع داخلی گروه‌های فلزی، پالایشی و به تبع آن، کاهش رشد اقتصادی می‌گردد. از طرف دیگر، سوآپ تولید و صادرات نفت را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد، و آن اینکه در اوپک به این دلیل که محموله سوآپ، از جمله سوآپ نفت، جزء سهمیه محسوب می‌شود، ایران به‌عنوان کشوری که پایبند به مصوبات اوپک نیست معرفی شده، موجب کاهش اجباری تولید و صادرات نفت ایران گردیده است (محمودی، 1399: 51).

بنابراین در جهت رشد و توسعه اقتصادی همه‌جانبه، فعالان اقتصادی باید نسبت به ارتقا و توسعه صنایع داخلی و تولیدات گام بردارند، چراکه رشد و توسعه صنایع وابسته از جمله فولاد، پتروشیمی و نفت، یکی از راه‌های مبارزه با محدودیت‌های صادرات در سطح بین‌المللی است؛ بنابراین متنوع‌سازی محصولات صادراتی و پرهیز از خام‌فروشی به‌ویژه نفت از طریق توسعه پالایشگاه‌ها، صنایع پتروشیمی و تولید محصولات با منشأ نفت و گاز و سایر منابع خام نظیر سنگ‌ها و منابع کانی^۱ و فراهم آوردن امکان صادرات این محصولات به بازارهای متعددی در جهان، در رشد و توسعه اقتصادی کشور بسیارحائز اهمیت خواهد بود (نوفروستی، 1395: 164).

2-2. کاهش ارزش پول ملی و توسعه تجارت یک‌طرفه^۲

^۱ کانی ماده‌ای طبیعی، غیرآلی، متبلور و جامد است که ترکیب شیمیایی نسبتاً ثابتی دارد و در ترکیب سنگ‌های پوسته زمین یافت می‌شود و دارای فرمول شیمیایی و ساختمان اتمی مشخصی است.

^۲ One-Way trade

اجرای قراردادهای سوآپ مستلزم رعایت مؤلفه‌های است که در صورت نادیده گرفتن آن‌ها می‌تواند مشکلاتی را برای اقتصاد کشور به‌همراه داشته باشد و آن اینکه اولاً نرخ تورم، خود پارامتر مهمی در سوآپ پولی و ارزی است و اگر یک طرف پیمان پولی، نرخ تورم پیوسته بالایی داشته باشد، ارزش پول ملی کاهش می‌یابد. در فضای کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی، فرایند زنجیره تأمین، تولید و توزیع محصولات بنگاه‌ها تحت تأثیر نوسانات نرخ ارز است. قاعداً عدم اطمینان از میزان نوسانات ارز بر هر بنگاه به‌منزله نوعی ریسک تلقی می‌شود که می‌تواند چارچوب فعالیت بنگاه را تحت تأثیر قرار دهد (Brown, 2001: 401-448)؛ بنابراین اجرای قرارداد سوآپ ارزی در صورتی ممکن است که رگولاتورهای^۱ پولی دو کشور بتوانند ریسک نوسانات ارزی را در اقتصاد کلان خود به حداقل برسانند. در حال حاضر به دلیل نرخ بالای نوسانات ارزی در ایران، بانک مرکزی قادر به تسهیل فرآیند مبادلات ارزی بین‌المللی به شکلی مؤثر نیست. در نتیجه، ارزش ریال به پایین‌ترین رقم خود در برابر دلار رسیده، لذا جذابیت ریال به‌عنوان یک واحد پولی واسطه برای انعقاد قراردادهای سوآپ ارزی نیز کاهش یافته و در عمل، اجرای قرارداد سوآپ را برای طرف دیگر بی‌انگیزه کرده است.

ثانیاً سطح توسعه اقتصادی کشورهای طرفین قرارداد سوآپ، به‌خصوص سوآپ ارزی و پولی بسیار اهمیت دارد. اگر طرفین^۲ قرارداد سوآپ اختلاف اقتصادی بزرگی داشته باشند، انعقاد قرارداد سوآپ ارزی و پولی ممکن است به تجارت یک‌طرفه منجر شود. کشورهای طرف قرارداد بایستی اقتصاد با ثبات داشته باشند و اقتصادی که همراه با ثبات در سطح کلان نباشد موجب سلب اعتماد شده، انعقاد قرارداد سوآپ به‌خصوص سوآپ پولی و ارزی با کشورهای که ثبات اقتصادی ندارند با مشکل روبرو می‌شود و تمایل کشورهای مقابل برای انعقاد قرارداد سوآپ کاهش می‌یابد (قوامی، 1397: 153)؛ به این معنی که طرفین قرارداد باید در قبال کالایی که وارد می‌کنند توان صادرات تولیدات داخلی را نیز داشته باشند و اگر امکان صادرات فراهم نباشد و از آن طرف کالای بی‌کیفیت وارد کشور شود، به تولیدات ملی ضربه خواهد زد؛ یعنی سیاست طرفین قرارداد باید بازار در مقابل بازار باشد و کشور فقط خریدار نباشد، بلکه در مقابل واردات، صادراتی نیز داشته باشد. برای مثال، در دهه‌های اخیر واردات ایران از کشورهای مثل

^۱ Regulation: رگولاتوری در لغت به معنی کنترل و هدایت بر پایه قاعده، اصل، روش یا قانون است. به‌عبارتی، توجیه یک سازوکار برای کارکرد دقیق است و از نظر اقتصادی در معنا و کاربرد، یعنی تنظیم چیزی و یا رفتاری به قصد اصلاح و رسیدن به حد مطلوب. رگولاتور کسی است که تلاشش برای کنترل و به قصد اصلاح است.

^۲ Raw sales economy

چین و روسیه بیش از صادرات بوده و واقعاً ضربه سنگینی به تولیدات داخلی زده است؛ در حالی که مقوله تجارت و قراردادهای بین‌المللی بُرد بُرد است، و در جهت توسعه اقتصادی باید تلاش شود در قبال واردات، صادراتی هم وجود داشته باشد.

2-3. تبدیل اقتصاد کشور به یک اقتصاد خام‌فروش

قراردادهای سوآپ زمانی موجب تسهیل تجارت برای کشورها می‌شود که آن کشورها صناعی با ارزش افزوده بالاتری داشته باشند، نه برای کشورهای که عمدتاً مواد خام صادر می‌کنند. اگر معاملات سوآپ با کشورهای قدرتمند صورت پذیرد، تأثیر درازمدت آن موجب می‌شود که اقتصاد کشور به یک اقتصاد خام‌فروش تبدیل گردد. واردات کالای دارای ارزش افزوده از اقتصادهای بزرگ دنیا و در عین حال، صدور مواد خام دارای ارزش افزوده پایین، می‌تواند چرخه‌های منفی برای اقتصاد کشور ایجاد کند.

در اینجا شاید این پرسش به ذهن برسد که در سوآپ مگر کالا در مقابل کالا مبادله نمی‌شود؟ پس چطور سوآپ باعث می‌شود اقتصاد کشور به یک اقتصاد خام‌فروش تبدیل شود؟ در پاسخ باید گفت: انعقاد و اجرای قرارداد سوآپ صرفاً در مورد کالاهایی همسان مثل نفت و گاز نیست، بلکه این قرارداد بیشتر در شرایط خاص به‌ویژه برای مقابله با تحریم‌ها که در مسائل ارزی و صادرات (به‌خصوص نفت) و واردات برخی کالاها و مواد اولیه برای کشور مشکلاتی را ایجاد کرده است منعقد و اجرا می‌شود و مبادلات هم در شرایط خاص، بیشتر در مورد کالاهای ناهمسان (برای نمونه، نفت در مقابل کالاهای موردنیاز کشور مبادله می‌شود) است. با توجه به اینکه قراردادهای سوآپ برای مدت طولانی و در جهت رفع مشکلات پیش‌گفته منعقد و اجرا می‌شود، لذا این امر موجب می‌گردد اقتصاد کشور به اقتصاد خام‌فروش تبدیل شود. اگر اقتصاد ایران بتواند همانند سایر کشورها (مثل کشور اندونزی) منابع معدنی خود را در صنعت داخلی جذب نماید، در این صورت می‌تواند بخش مهمی از مشکلات کنونی خود را مرتفع سازد (دانش جعفری و کریمی، 1393: 33). اقتصاددانان بر این عقیده‌اند که خام‌فروشی منابع، بخصوص حامل‌های انرژی از جمله نفت، سنگ آهن و مس، یک اشتباه بزرگ است؛ لذا اولویت در اقتصاد کشور باید مبتنی بر توسعه فراوری باشد. اما افزون بر این، با حفظ سبب صادراتی کشور، مثل نفت و گاز، باید فرصت اثرگذاری بر معادلات جهانی در این حوزه را نیز حفظ کرد، چراکه عمده سودآوری و ارزش افزوده در فراوری مواد معدنی است؛ لذا بهتر است منابع معدنی فراوری و سپس صادر شود. صادرات منابع و مصرف سوخت‌های فسیلی به صورت خام تا جایی مفید

است که امنیت انرژی را تأمین کند. لذا تکمیل زنجیره ارزش افزوده در کالا به خصوص در حوزه انرژی و سایر مواد معدنی باید مورد توجه قرار گیرد. برای مثال، نفت خام، مخلوطی از هیدروکربن‌های مختلفی است که وقتی وارد پالایشگاه نفتی شد و پالایش گردید، محصولات مختلفی از آن به دست می‌آید که ارزش افزوده بالایی دارد و در صورت استفاده از آن‌ها در پایین دست می‌تواند ارزش افزوده بیشتری نصیب کشور سازد و از طرف دیگر در مواجهه با بحران، قیمت مواد معدنی مثل نفت، اقتصاد کشور را دچار تزلزل نمی‌کند (آذرهوش و همکاران، 1397: 80).

2-4. قراردادهای سوآپ در معرض ریسک اعتباری¹

امروزه در دنیای تجارت، معاملات و سرمایه‌گذاری‌های بی‌شماری صورت می‌گیرد که همواره با ریسک‌های مختلفی از جمله ریسک اعتباری مواجه است. معاملات سوآپ نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین معاملات در تجارت بین‌المللی، از این امر مستثنی نیست. بنابراین، طرفین آن ممکن است در معرض ریسک قرار گیرند. ریسک اعتباری که به ریسک نکول² نیز معروف است، نوعی از ریسک است که در اثر عدم اجرا یا کوتاهی در اجرای تعهد از ناحیه هریک از طرفین قرارداد ایجاد می‌شود؛ به این معنی که هریک از طرفین ممکن است ورشکست شوند و یا در اثر تحریم، موقعیت مالی آنها متزلزل گردد و نتوانند به موقع به تعهدات قراردادی خویش در تهیه و تسلیم کالا و یا پرداخت‌های مالی عمل نمایند (Stewart & Trussel, 2006: 8).

بنابراین ورشکستگی و تحریم، دو رویداد مهم است که ممکن است در اجرای قراردادهای سوآپ ایجاد مشکل کند. به طور کلی ریسک اعتباری را می‌توان به عنوان ضرری محتمل که در اثر وقوع یک رخداد اعتباری اتفاق می‌افتد بیان کرد. رخداد اعتباری زمانی واقع می‌شود که توانایی طرف قرارداد در ایفای تعهد و یا در تکمیل تعهداتش تغییر کند. این قسمت از ریسک به طور معمول اشاره به ریسک اعتباری یا ریسک طرف مقابل دارد. برخی از حقوق‌دانان معتقدند اگر در زمان انعقاد قرارداد، ارزیابی اعتباری صورت گیرد، ریسک عدم ایفای تعهد کاهش می‌یابد (معصومی‌نیا و الهی، 1393: 68).

¹ Credit risk

² Failure Risk

نتیجه

قراردادهای سوآپ یکی از شیوه‌های نوین تجارت بین‌الملل است که در دهه‌های اخیر کانون توجه بسیاری از کشورهای دنیا قرار گرفته است. اگرچه سوآپ پیچیدگی‌های خاص خود را دارد، اما به‌عنوان یک راهکار عملیاتی می‌تواند در حل مشکل اقتصادی کشور مثمر ثمر باشد. هرچند این قرارداد در رشد و توسعه اقتصادی کشور بسیار حائز اهمیت است، لیکن در مورد مزایا و معایب این قرارداد می‌توان اذعان نمود در ایران مطالعاتی در این خصوص صورت نگرفته است. لذا این تحقیق با بررسی موضوع به این نتیجه می‌رسد که اجرای قرارداد سوآپ می‌تواند در بلندمدت مانع تأثیر منفی تغییر قیمت‌ها بر ارزش دارایی طرفین قرارداد شده و ریسک ناشی از نوسانات قیمت‌ها به‌خصوص ریسک تغییر نرخ کالا، نرخ ارز و نرخ بهره را پوشش دهد. با استفاده از سوآپ می‌توان هزینه و زمان نقل و انتقال کالا را کاهش داد و حمل و نقل کشور را رونق بخشید. دور زدن تحریم از مزایای مهم دیگر سوآپ است، چراکه مبادله کالا با کالا و حذف ارز واسط به‌موجب این قرارداد و استفاده از ارز ملی در معاملات می‌تواند مشکلات مربوط به تحریم را برطرف کند. هرچند بر سوآپ انتقاداتی وارد شده است ولی مسئله مهم این است که سوآپ می‌تواند موقعیت جغرافیایی و استراتژیک ایران را به‌عنوان مسیر امن کالا، به‌خصوص حامل‌های انرژی و پتروشیمی، مطرح کند. این روند علاوه بر فواید اقتصادی، فواید مهمی در حوزه هم‌گرایی سیاسی دارد. ایجاد ارتباط از طریق سوآپ با کشورهای همسایه، دستیابی به بازارهای مصرف این کشورها را برای فروش محصولات داخلی فراهم می‌سازد و در نتیجه، موجب می‌شود کالاهای ایرانی در بازارهای بین‌المللی شناخته شوند.

فهرست منابع

الف) فارسی

1. آذرهوش، محمدجواد؛ غریب، طاهر و تقوی، محمدرضا. (1397). «اجرای اقتصاد مقاومتی سیاست‌های نفتی از طریق کاهش خام‌فروشی»، دوازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت.
2. اصغرزاده، عبدالله. (1349). «آشنایی با تجارت متقابل»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
3. حبیب‌زاده قره‌تپه، محسن. (1394). «کارکرد قراردادهای سوآپ نفت در ساختار حقوقی و اقتصادی ایران»، مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، شماره 299.
4. خیاط سرکار، محمد. (1392). «ارزیابی اقتصادی سوآپ نفت و گاز کشورهای دریای خزر از طریق ایران و تأثیر آن بر اقتصاد ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

5. دانش جعفری، داود و کریمی، سمانه. (1393). «نفت، برنامه ششم توسعه اقتصاد»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی- مقاومتی، سال دوم، شماره 8.
6. روحانی، سید علی و نمازی، احسان. (1396). «تحریم‌های غرب علیه روسیه»، فصلنامه روابط خارجی، سال نهم، شماره 1.
7. رحیمی، فتح‌الله و رسکتی، راضیه. (1396). «پیوندهای بین‌المللی از راه تجارت بر محور معاوضه نفت»، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره 10، شماره 2.
8. رضایی دوانی؛ مجید و اکبری، محمدجواد (1394). «بررسی فقهی و امکان استفاده از سوآپ ارز در بازارهای اسلامی»، سال چهارم، شماره 2 (پیاپی).
9. صدقی، ابوالفضل. (1384). «بررسی مسیر انتقال نفت و گاز حوزه‌های دریای خزر»، ماهنامه ایراس، شماره 5.
10. فرزنانگان، محمد (1383). «بررسی اقتصادی ترانزیت نفت خزر به بازارهای جهانی»، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، دوره 1.
11. [11] قوامی، سید حسن. (1395). «ضرورت و کارکردهای پیمانهای دوجانبه ارزی در شرایط تهدید و تحریم اقتصادی»، فصلنامه آفاق امنیت، سال نهم، شماره 29.
12. محمودی، مختار؛ شعاریان، ابراهیم و مولایی، یوسف. (1399). «ماهیت و اوصاف قراردادهای سوآپ»، دوفصلنامه علمی- پژوهشی دانش حقوق مدنی، دوره 9، شماره 1 (پیاپی 17).
13. محمودی، مختار. (1399). «ماهیت، شرایط و آثار قراردادهای سوآپ»، رساله دکتری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ارومیه، دانشکده علوم انسانی.
14. معصومی‌نیا، غلامعلی و الهی، مهدی. (1393). «امکان‌سنجی فقهی طراحی سوآپ، نرخ بهره متناسب با بازار مالی ایران»، دوفصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات مالی- اسلامی، سال دوم، شماره 2 (پیاپی 4).
15. نوبخت، محمدباقر. (1387). دریاچه خزر در قرن بیست و یکم (رویکرد اقتصادی- حقوقی)، چاپ اول، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
16. نوفرستی، محمد. (1395). «اقتصاد مقاومتی و راه‌های دستیابی به آن»، فصلنامه سیاستهای راهبردی و کلان، سال چهارم، ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی.
17. ودودی، کاوه؛ سیدحسینی، سیدمحمد و حسینی، سیدمحمد. (1388). «افزایش بهره‌وری ناوگان حمل و نقل کشور با استفاده از مفهوم سوآپ»، اولین همایش ملی راهکارهای نوین تأمین، نگهداشت، انتقال و توزیع فراورده‌های نفتی.

(ب) خارجی

18. Alba, A. L. (1990). "The Egyptian Experience with Countertrade", Journal of Word Trade, vol. 24.

19. Baker, S. A., & Cunningham, R. O. (1983). "Countertrade and Trade Law", *Journal of Comparative Business and Capital Market Law*, vol. 5, pp. 375.
20. Bidyarthi, H. M. J., & Deshmukh, L. B. (2013). "Swap in downstream petroleum supply chain: an effective inventory handling tool". In: *Driving the Economy through Innovation and Entrepreneurship*, pp. 703-715, Springer, India.
21. Chapelle, A. (2019). *Operational Risk Management*. New Jersey: John Wiley and Sons.
22. Collins, H. (2006). *Davies Collins Dictionary Economic*, Third ed. Critopher Pass. Bryan Lowes: Leslie.
23. Cooper, I. A., & Mello, A. S. (1991). "The default risk of swaps". *The Journal of Finance*, Vol. 46, No. 2, pp. 597-620.
24. Firecon Ventures PtyLtd Melbourne (2006). *Gas Swap*.
25. [25] Galitz, L. (1996). *Financial Engineering – Tools and Techniques to Manage Risk*. Pitman Pub.
26. Brown, G. W. (2001). "Managing foreign exchange risk with derivatives". *Journal of Financial Economics*, Vol. 60, No. 2-3, pp. 401-448.
27. Hal, J. C. (2006). *Options Futures and Derivatives*, 6th ed., Prentice Hall.
28. Jayakumar, K., & Valarmathi, B. (2012). "A Perspective on Challenges and Opportunitis of Supply Chain Management Global". *Journal of Arts Management*, Vol. 2, No. 3.
29. Lina, Y. (2011). China, Russia sign Revised Bilateral Currency Settlement agreement. [http:// news. Xinhuanet. Com/ english1020/ china/ 2011-06/23 c-13946665.htm](http://news.xinhuanet.com/english1020/china/2011-06/23_c-13946665.htm) (accessed 03 05, 2014).
30. Mcvey, Th. (1980). "Countertrade and Barter: Alternative Trade Finance by Third World Nations", *International Trade Law Journal*, 6(2), 197-220.
31. Meissner, G. (2005). *Credit derivatives, applicahion, pricing and risk management*. Oxford: Blackwell publishing.
32. Mishkin, F., & Eakins, S. (2015). *Financial markets and institutions*, 8th ed., New York: Prentice Hall.
33. Nevitt, P. K., Fabozzi, F. J., & de Sury, P. (2000). *Project financing* (Vol. 8). London: Euromoney books.
34. Peter, F. (1962). Drucker "Economy s Dark Continent", *Fortune Magazin* (April 1962), 103-104.
35. [35] Rudnick L.T. (1987). "Discussion of Practical Aspects of Interest Rate Swap"; in *Conference on Bank Structure and Competition*. Chicago: Federal Reserve Bank of Chicago.
36. Stewart, L. J., & Trussel, J. (2006). "The use of interest rate swaps by nonprofit organizations: evidence from nonprofit health care providers". *Journal of health care finance*, Vol. 33, No. 2, pp. 6-22.
37. Shobit Seth, *Different Types of Swap* (2019). *Trading Strategies> Advanced Trading sategies & Instruments, different, Types, of swaps*. [tps://www.investopedia.com/articles/investing/052915/different-types-swaps.asp](https://www.investopedia.com/articles/investing/052915/different-types-swaps.asp)

38. Simpson, T. D. (2014). "Financial markets, banking, and monetary policy". John Wiley & Sons.

